

keményre csiszolt. Egyszerre tartanak szét és karolnak egymásba. A kötet láthatóan nem tűz ki maga elé elérhetetlen célt, ezt pedig könnyedén el is éri. Olvasni kifejezetten élvezetes, de úgy vélem, nem sokáig ül meg az olvasói emlékezetben.

Szóltam a szövegekről, egy keveset a szerkesztői munkáról is, azonban nem beszéltem még a kötet külleméről, ruhájáról. A könyvet egy átlós görbevonallal osztja zöld és lila színfelületekre. A lila mezőn piros pöttyök jelzik a csillagokat, egy sárga kifli a holdat, a zöld mezőn hasonló piros pöttyök a virágokat. A görbe vonalon kis piros manók ülnek, ám nehogy azt higgyük, hogy csak az egyik irányból, egy illuzorikus fent-lent relációban! Manók ülnek a vonal mindkét oldalán. Ha ezt elképzeltük, és hozzágondoljuk, hogy mindez a szerző festménye, valamint azt, hogy a lila és egy bizonyos sárgászöld egymás komplementerei, az olvasó számára mindjárt nyílik egy újabb interpretációs mező, még ha nem is pont olyan, amelyen virágokat lehet szedni, de azért egy kicsit mégis olyan.

Bazsányi Sándor

A ZURAL

Avagy a beszélés nehézségei

(Sajó László: *Írottak*. Emlékkönyv. L'Harmattan, 2009)

„Egész mondattal felelünk” – szól rá a hatvanas évek derekán Dezső bácsi, az észak-magyarországi tolcsvai általános iskola földrajztanára határozottan a beszédhibás fiútanulóra, aki épp hogy csak visszatért osztályába a klasszikus Ottlik-regényből ismert kőszegi katonaiskola egykori épületében működő gyógypedagógiai intézetből, és aki előzőleg, a szóbeli megmértéstől szorongva, igencsak kurtán válaszolt a feltett kérdésre: »Az Ural«, ami ráadásul

így hangzott: »A zural«. A tanuló tehát, mi mást is tehetne, egész mondattal helyesbít: »Az Ural a Szovjetunió kincsebányója.« Mire a tanár fontoskodva pontosít: »Avagy a Szovjetunió kincsebányója az Ural.«» (146)

Az ottliki *Iskolára* többszörösen rájátszó könyvben rálátunk a felnőttkori „elbeszélés nehézségeit” jócskán megelőző gyermekkori nyelvi helyzetre, a megszólalás, a beszélés elemi nehézségeire. Elbeszélő hősünk ugyanis rendre a szépirodal-

mi kommunikáció szépségeiben és gyönyöreiben szűkölködő – vagy azokat sajátosan előkészítő? – elemi kommunikációs nehézségekkel, a szavak normális – vagy normatív? – használatának ficamaival, a hétköznapi nyelvhasználat fiziológiai-pszichikai gátoltságaival küszködik; jobban mondva ebben a küszködésben létezik. A gyermekkori szorongás alapállapota Sajó László (minden bizonnyal önéletrajzi jellegű) művében tehát látványosan manifesztálódik a nyelvi létezés, a beszéd, a kommunikáció síkján. Vagy ha tetszik, a gyermekkori beszédhiba a történetben csak még inkább összpontosítja a kiszolgáltatott gyermeki lét szorongásos voltát. A néven nem nevezett tízéves fiúnak büntudata van a szülei előtt, hogy a boltból jövet kiöntötte a kannából a tejet (majd hóval pótolta), továbbá nem meri kipiszkálni a reggeli kávéjából a pillét, és az iskolában is kerüli a megszólalást... Ugyanakkor jól focizik, ő az egyik állandó csapatkapitány. És a lányokkal is egyre bátrabban viselkedik. De mégis: gyermekkora, annak minden porcikáját alapvetően meghatározza a beszédhibája.

És noha Sajó regényében tényleg nincs olyan időbeli-mentális távlat, mint amelyet mondjuk az *Iskola a határon* felnőtt elbeszélője vesz fel az ötvenes években az 1923-ban induló gyermekkori történethez, ámde narrációs és műfaji távolságok azért mégiscsak adódnak az *Írottak* világában. Öt részből álló kötetünk gerincét egy emlékkönyv adja, amelyben a fiú rögzíti 1966-os tolcsvai, kőszegi és NDK-s élményeit (a külföldi pionírtáborba a Pajtás című lap irodalmi versenyén elért első helyezéseért került ki). A mondatzáró írásjeleken kívül bármiféle nyelvtani központozást nélkülöző naplójegyzeteit a második, immár Kőszegen játszódó fejezettel kezdve a szüleihez írt levelei tagolják, illetve felbukkannak bizonyos hivatalos értesítők is (a gyógypedagógiai intézet vezetőségétől vagy az úttörőújság szerkesztőségétől). Több látószögből közelíthetünk hát a tízéves fiúhoz. A naplóbejegyzések keresetlen őszinteségükben gyakorta megkapóan esetlenül csengenek, a levelek viszont formális voltaként köszönhetően túlságosan művi, de éppen így beszédes nyelven szólnak: „De amit a levelekben írok az nem a teljes igazság.” (118) A műfaji és hangfékvésbeli sokszínűség ritmust adhat az olvasásnak, külső-belső rálátást kínálhat a tízéves fiúra, az ő külső-belső történeteire.

Egy ízben vendégek érkeznek a szülői házba, mindeközben az idegenektől rendszerint visszahúzódozó fiúra az apa különösen ideges lesz: „– Nekem rendesen viselkedj! Amikor megjöttök átmentem a szobába. Köszöntem. – Hány éves vagy? – Tíz múltam. – Hogy megy a tanulás? – Jól. Persze nem ilyen folyékonyan mondtam ahogy írom.” (39) A döcögő beszéd és a „folyékony” írás olykor egymásra vonatkozó vagy egymással szembeállított nyelvi formái mellé társul az olvasás kalandja, annak idegen-ismerős gyönyöre. Kisiskolás hősünk ugyanis – olvasó legtöbbszörket jó pár évvel megelőzve – már tízévesen, Kőszegre utazása előtt megkapja anyjától Ottlik regényét, amelyet így jórészt az egykori történet helyszínén olvashat végig, következésképpen nem tudja nem a saját élményei vonatkozásában érteni, értel-

mezni. Például: „Az intézetről szóló könyvben olvastam: »bolondozott önmagának, nekem, a világnak vagy talán egy istennek, aki nézi mindezt.« Én is úgy érzem sokszor hogy valaki figyel engem s ez a valaki a báró kisfia [a tolcsvai iskolaépület egykori tulajdonosának a fia] aki belülről néz engem. [...] Mert azt is írja az író hogy »lelkünk legtitkosabb szerkezetét meg kell őrizni, sértetlenül.« Remélem meg tudom őrizni azért is menekülök a világ elől a kisfiúhoz és írok az Emlékkönyvbe.” (54–55) Vagy: „Az író írja jól: én is a »kiszolgáltatottság gyalázatát« éreztem csak nem tudtam kifejezni.” (60) Ám a „gyalázat”, ha nem is az „író” szavaival, de mégiscsak kifejeződik Sajó könyvében. Hiszen a mindenféle szépirodalmi vagy irodalmias ékességtől mentes, fenomenálisan érintetlennek tűnő gyerek-naplószövegben ott lüktet a gyermekkori „kiszolgáltatottság gyalázata” – a stilizált elbeszélés-technika jóvoltából (mintha) közvetlenül, ámde közvetve mégiscsak összefüggésben az „elbeszélés nehézségeit” színrevivő Ottlik-regény áttételes szépirodalmiságával, annak egy-két fontos összetevőjével.

A folyékony beszédetől megfosztott gyerek – az Ottlik-regény példája nyomán – a folyékony (központozás nélküli) írásban, naplójában megteremti a maga saját világát, privátfikcióját; és ettől a belső szabadságtól még akkor sem foszthatják meg, ha mondjuk társai eltulajdonítják tőle az emlékkönyvét, és annak hangos felolvasásával meg is ségyenítik: „Csináljanak amit akarnak hiszen nem is velem csinálják hanem csak azzal akinek mutatom magam. Én legbelül vagyok a bokromban és beszélgetek a báró fiával aki én vagyok.” (72) Sajó könyvének hősétől egyébként ugyanúgy lopják el a naplóját, mint az Ottlik-regény hősétől a füzetét; miként a hazulról érkezett csomagokból való dézsmálás szokása sem ment ki a divatból az eltelt negyven év során. De túl a motívikus párhuzamokon, a naplóíró az Ottlik-regény tükrében értelmezi saját „írói” mivoltát, írásban értelmezett önmagát, saját elmesélhető történetét, annak megannyi szövegszerű kellékét: „Tetszenek a regényben pl. az ilyen mondatok: [...] »Az ég indigója gyorsan sötétedett.« Esténként én is átéltem ilyet az ablakból de nem tudom így leírni.” (80) És noha az *Iskolában* „örökre” ottmarad a budi falán a főhős kátrányos tenyérynoma, az *Írottak* átépített véccéjében már hiába keresnénk az Ottlik-regény „örök” érvényű nyomait (persze a lépcső fokai itt is, sőt még inkább, kopottak). Nyilvánvaló tehát a tény: „Nincs olyan hogy »örökre« és ezt szerintem az író is tudta hogy el fog tűnni.” És ebből következik a magyarázat: „Csak azért írta hogy lássa az olvasó hogy a valóság és amit leírunk az nem esik egybe.” (81) Másfelől meg persze ugyanúgy „örökre” megmarad Ottlik regényének világa, benne a budi, abban a kátrányos kéznyom, mint ahogyan Sajó könyvében (annak olvasójában) is tartósan rögzül a hatvanas évek világa, benne az átépített véccé, deszka helyett immár kő választófallal.

„De mindegy hogy én mit érzek mert már minden eldőlt” – kommentálja hősünk a szülei döntését, miszerint egy félévnyi gyógypedagógiai tanulás után, amikor már kezdte volna megszokni, sőt megszeretni a kőszegi intézetet, visszakérül szülő-

városának iskolájába. És ez a legtöbb, amit a gyerek egyáltalán tehet: elfogadni, pontosabban leírni, hogy elfogadja a felnőttek döntését; megszólaltatni saját egzisztenciális kiszolgáltatottságát, és persze ezzel egy időben átérezni az írás szabadságát – még ha az a totális kiszolgáltatottságra, meghatározottságra vonatkozik is, meg persze, miként Ottliknál, a külső kötöttség ellenében megszülető belső szabadságra. Még akkor is, ha ez a külvilág szemében visszavonulásként, lemondásnak tűnik, ami esetenként jelentkezik a többnyire jó tanulóokra jellemző döntésben is: „Mindenki hátul szeretett ülni de én elől mert így kevesebben látják az arcomat ha felszólítanak.” (145) Az önmagát, önnön cselekedeteit és mulasztásait naplójában és leveleiben értelmező fiú olyan üvegezett ablakot nyit magán, amelyen keresztül beléje látunk, de amely egyúttal tükrözi is a külső valóságot, tolcsvai, kőszegi és NDK-s környezetét, azt, hogy miként látják őt mások, meg persze azt is, ő miként lát másokat, például a felnőtteket: „Most láttam milyenek a felnőttek. Csak akkor kedvesek ha látják őket.” (36)

Sajó könyvének tükröző felületén ráadásul megjelenik a hatvanas évek Magyarországa, jellegzetes helyzeteivel, tipikus figuráival, lassacskán feledésbe merülő kellékeivel, vagy éppen regionális sajátosságaival. Így például a fikció logikája szerint magától értetődő természetességgel olvashatjuk az ábrázolt korban érvényben lévő „ellenforradalom” szót. De megismerkedhetünk teszem azt a hangzásában is telt „makuka” szóval (ha valaki nem tudná: így nevezik Észak-Magyarországon a szotyolát). De azt is megtudhatjuk, hogy a hatvanas években a tolcsvai moziban (vajon ma létezik még Tolcsván mozi?) „a cigányok elől ülnek a szerelmespárok hátul” (31). És hogy miként teltek akkoriban és ott a hétköznapi esték? „Eljött az este. Mindenki bement. Megvacsoráztam aztán tévét néztem. Így múlt el egy unalmas hétköznapi.” (26)

Persze, unalmas hétköznapiok, tévénézések ma is ugyanúgy vannak. Ámde Sajó könyvének olvasója számára, noha konkrétan nincs róla szó, mégiscsak nyilvánvaló, hogy másként tévézett és unatkozott, szorongott és játszott, olvasott és írt egy beszédhibás tízéves fiú 1966-ban, mint tenné azt korosztályosa bő negyven évvel később. Többek között ezért, az érzelhető különbségek miatt is jó olvasni az *Írottak*ot.